

DOMINIKANSKI SAMOSTAN SV. KRIŽA U GRUŽU (1437—1987)

Povijesni pregled

Stjepan KRASIĆ, Rim

1. Osnivanje dominikanskog samostana Sv. Križa u Gružu bilo je najuže povezano sa svojedobnim prilikama kako u samom dominikanskom redu tako i u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku, pa smatramo potrebnim o teme reći nekoliko riječi.

Poslije spektakularnog širenja dominikanskog reda u 13. st. koji se u svega stotinjak godina proširio na cijelu Evropu, pa čak i na neke izvanevropske zemlje dostigavši brojku od oko 12.000 članova u 620 samostana i 18 provincija, u 14 st. nastupilo je razdoblje ne samo stagnacije nego i opasnog nazadovanja. Razloga tome ima svakako više, a mi ćemo ovdje navesti samo one najvažnije. To su, prije svega, bili gotovo kronični ratovi između pojedinih naroda i država od kojih je svakako bio najduži i najkrvaviji tzv. stogodišnji rat (1336—1453) između Francuske i Engleske koji je opustošio te dvije zemlje ne poštedjevši ni redovničke zajednice; razne zarazne bolesti, posebno tzv. »crna kuga« koja je u svega dvije godine (1347—1349) pokosila oko polovinu stotilijunskog stanovništva ondašnje Evrope ostavivši za sobom, naročito u redovničkim zajednicama, stravičnu pustoš tako da su mnogi do tada brojni samostani, pa i čitave provincije, jednostavno prestali postojati ili su bili svedeni na beznačajan broj članova; protupapinska politika nekih evropskih, posebno njemačkih, vladara koji su progonili sve redovnike vjerne papi; Zapadni raskol (1378—1417) kada se gotovo cijela Evropa podijelila u dva suprotna tabora pristalica ili protivnika papa u Rimu i antipapa u Avignonu; odveć često uzimanje najsposobnijih članova Reda u razne crkvene službe, posebno njihovo stavljanje na biskupske položaje, itd. Sve je to ostavilo višestruko štetne posljedice na život Reda, njegovu djelatnost i redovničko opsluživanje, posebno unutrašnju stegu tako da je Red ne samo brojčano opao nego i izgubio svoju nekađšnju vitalnost i prodornost.

Međutim, zaslugom svog vrhovnog poglavara Rajmunda iz Capue (1380—1399), sv. Katarine Sijenske (1347—1380), Ivana Dominicija, kasnijeg dubrovačkog

nadbiskupa i kardinala (1357—1419), i nekih drugih. Red se krajem 14. st. trgnuo iz tog stanja i odlučno krenuo putem unutrašnje obnove. Spomenuti su reformatori izlaz iz opisane situacije vidjeli u povratku na izvornu jednostavnost, vjernost zavjetima, unutrašnjoj stegi, temeljitijoj intelektualnoj pripremi i vjernosti duhu prvotnog poslanja Reda. Taj proces obnove trebao je teći spontano i nenasilno počevši od pojedinaca i samostana do provincija i samih vrhovnih poglavara Reda. Da ne bi dolazilo do nepotrebnih nesporazuma između redovnika koji su željeli provoditi taj stroži, »obnovljeni« način redovničkog života i onih koji za to još nisu bili spremni, bilo je odlučeno da se počnu osnivati novi samostani sa strožim redovničkim opsluživanjem. Na njihovu čelu stajali su posebni poglavari koje je neposredno imenovao general Reda i koji su bili neposredno njemu odgovorni pa su se jednostavno zvali vikari ili zamjenici vrhovnog poglavara Reda. Skupina od najmanje tri takva samostana imala je pravo osnovati posebnu upravnu jedinicu, zvanu kongregacija, koja je bila izuzeta od vlasti područnih provincijala, a na čelu joj je stajao generalni vikar. Ako je broj takvih samostana bio veći, mogla se osnovati posebna reformirana provincija. Zahvaljujući tim mudrim zamislima Red se postupno, za nešto više od sto godina, cjelovito obnovio bez ikakve prisile ili unutrašnje podjele.

Obnova dominikanske provincije Dalmacije, koja je od 1380. ujedinjavala sve samostane Reda od Istre do Drača u Albaniji, započela je 1391, ali je svoje vidljivije plodove počela donositi tek tridesetih godina 15. st. kad je broj reformiranih redovnika narastao do te mjere da je za njih trebalo osnivati posebne samostane ili su već postojeći samostani dragovoljno počeli prihvaćati stroži način opsluživanja. Tako je najprije 1432. za reformirane redovnike provincije Dalmacije osnovan novi samostan Sv. Križa na otoku Čiovu kod Trogira, a svega pet godina kasnije osnovan je i samostan Sv. Križa u Gružu, da bi se do sredine 16. st. obnova proširila na cijelu provinciju¹.

2. Što se pak tiče osnivanja gruškog samostana, stvari su tekle ovim tokom: u samostanu sv. Dominika u Dubrovniku još krajem 14. st. jedan je dio njegovih članova prihvatio strožiji način redovničkog opsluživanja. No taj je proces obnove, ostavši bez valjane podrške od strane vrhovne uprave Reda, postupno opadao. Ponovno se snažno probudio tridesetih godina 15. st. kad je po prilici jedna polovina članova samostana prihvatila obnovljeni način redovničkog života, dok druga polovina nije bila još za to spremna. Da ne bi među redovnicima zbog toga došlo do nepotrebnih razdora, fratri su odlučili osnovati jedan drugi samostan za one koji su bili prihvatili reformu. U tu su svrhu krajem 1436. ili najkasnije početkom 1437. zatražili potrebno odobrenje od vrhovnog poglavara Reda i pape Eugena IV. Dok, nažalost, ništa ne znamo o odgovoru generala Reda koji je, u svakom slučaju, morao biti pozitivan, do nas je, stigla očuvana kako molba papi Eugenu IV. za osnivanje gruškog samostana, tako i njegov odgovor. U molbi, koju je u ime

¹ Usp. S. Krasić, *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, Roma, Istitutio Storico Domenicano, 1972, str. 47-65.

dubrovačkih fratara podnio papi generalni prokurator Reda u Rimskoj kuriji Jakov iz Napuljskog kraljevstva, stoji da oni žele bilo gdje na dubrovačkom području — na privatnom, crkvenom ili državnom posjedu — osnovati novi samostan koji bi oni izgradili doprinosom pobožnih vjernika i posvetili sv. Nikoli². Shvaćajući važnost jednog takva pothvata, papa im je još istoga dana izdao potrebno odobrenje³.

U međuvremenu, dok su dubrovački fratri očekivali odgovor iz Rima, u Dubrovniku se zbio neobičan događaj. Po živoj predaji sačuvanoj u Dubrovniku do današnjeg dana, imućni dubrovački građanin Marin Bičić (*Bisia, Bizia*), koji je u Gružu imao kuću okruženu vrtom, jedne je noći u snu iznad svoje kuće vidio svijetli križ. Probudivši se, nikako se nije mogao osloboditi dojma koji je taj san u njemu izazvao pa je počeo razmišljati o njegovu značenju zaključivši da Bog od njega traži da se tu sagradi crkva posvećena svetom križu. Saznavši da dominikanci traže mjesto za novi samostan ponudio im je da će im pomoći sagraditi samostan ako prihvate crkvu koju bi on sagradio u svom vrtu pod uvjetom da ona bude posvećena svetom križu⁴.

Uspoređujući činjenice sadržane u autentičnim i do danas sačuvanim dokumentima, čini se da ovdje ipak nije riječ o pobožnoj legendi kakve nerijetko prate osnivanje pojedinih samostana i crkava. Dominikanci su — kako smo naveli — u svojoj molbi papi zatražili osnivanje samostana bilo gdje na dubrovačkom području — u samom gradu ili izvan njega, na državnom, crkvenom ili privatnom posjedu — što jasno govori u prilog činjenici da oni do proljeća 1437. još nisu imali nikakve određene lokacije. Oni su — osim toga — naveli da svoj novi samostan žele podići milodarima pobožnih vjernika i posvetiti ga sv. Nikoli. Malo kasnije proizišlo je sve drukčije. Samostan je bio sagrađen u Gružu, ali ne — koliko znamo — doprinosom pobožnih vjernika nego darežljivošću jednog jedinog čovjeka, Marina Bičića. I nije bio posvećen sv. Nikoli nego Sv. Križu. Očito da se od proljeća 1437. do 1439, kad je samostan već bio izgrađen, moralo nešto važno dogoditi. Na to nas ujedno upućuje i pismo vlade Dubrovačke Republike generalu dominikanskog Reda Bartolomeju Texier od 7. listopada 1449. u kojem se — između ostaloga — kaže da je gruški samostan izgradio »naš dobar građanin imenom Marin Bičić, potaknut na to božanskim nadahnućem«⁵. Uostalom, da se nešto važno u to vrijeme nije dogodilo, teško bi bilo razumjeti zašto bi Bičić bio toliko zainteresiran u jedan takav pothvat uložiti sav svoj imetak.

Gradnja samostana i crkve počela je, vjerojatno, odmah u proljeće 1437, a bila je uglavnom završena dvije godine kasnije⁶. To, naravno, ne znači da su u jednom

2 Vatikanski Tajni arhiv, Registra Supplicum, 332, f. 130 v.

3 *Bullarium Ordinis FF. Praedicatorum*, tomus III, ed. Th. Ripoll. Romae 1731, str. 17.

4 S. Cerva, *Monumenta Congregationis s. Dominici e Ragusio Ordinis Fratrum Praedicatorum*, vol. III, str. 18: rukopis u knjižnici dominikanskog samostana.

5 Dubrovnik, Historijski arhiv, Litterae et Commissiones Levantis, 14, f. 22r.

6 Dubrovački kancelar i kroničar Filip de Diversis u svom opisu Dubrovačke Republike pisanim oko 1438. svjedoči da su crkva i samostan u to vrijeme bili u gradnji (*Situs aedificiorum*,

tako kratkom roku bili završeni u svim pojedinostima. U svakom slučaju, već se 4. travnja 1439. spominje prior samostana Sv. Križa koji je, po želji vlade Dubrovačke Republike, propovijedao korizmu u Dubrovniku, pa ga je vlada za njegov trud i lijepe propovijedi nagradila s 15 zlatnih dukata⁷. Iako se u dokumentu ne spominje njegovo ime, riječ je o doktoru teologije Vlahu Konstantinoviću, jednom od najuglednijih članova dominikanske provincije Dalmacije. Za nj suvremeni dubrovački kancelar i kroničar Filip de Diversis tvrdi da je posebno zaslužan za gradnju gruškog samostana⁸. Njemu je 1439. vrhovna skupština dominikanskog reda naredila da iz dubrovačkoga u novi gruški samostan preseli sve one redovnike koji su željeli živjeti po strožim pravilima⁹. Konstantinović je, inače, bio poznat kao gorljiv pobornik strogog redovničkog opsluživanja i, čini se, glavni začetnik zamisli da se za reformirane redovnike gradi novi samostan. Bio je više puta biran za vikara reformiranih samostana provincije Dalmacije¹⁰. Isto je tako, kao vrstan diplomat, više puta obavljao delikatne diplomatske poslove za Dubrovačku Republiku. Za svega nekoliko godina sredinom 15. st. ona ga je čak četiri puta slala u Rim k papi, a jednom u Napulj. Odigrao je naročito važnu ulogu kada je 1450. uz pomoć pape Nikole V. uspio spriječiti da herceg Stjepan Vukčić-Kosača, koji je bio jakom vojskom napao Dubrovnik u nastojanju da ga osvoji, za svoje osvajalačke planove dobije pomoć od nekih talijanskih država za koju im se bio obratio¹¹. Za njegove zasluge dubrovački senat ga je 1464. imenovao mrkanjskotrebinjskim biskupom¹².

Zahvaljujući Konstantinoviću i drugim njemu sličnim redovnicima gruški je samostan već od svoga početka kod naroda i vlade Dubrovačke Republike uživao posebno velik ugled. Godine 1462. nalazimo da mu je plemić Jakov Đurđević darovao kapelu Sv. Jakova apostola i Kristofora mučenika¹³, dok mu je sama vlada Republike više puta priskakala u pomoć većim svotama novca kada se radilo o nadogradnji ili popravcima kojih je 15. i 16. stoljeću bilo začuđujuće mnogo. Navodimo samo nekoliko takvih slučajeva koji bacaju određeno svjetlo na stanje u kojemu su se zbog prebrze i — kako se čini — ne odveć solidne gradnje — nalazili crkva i samostan. Godine 1456. dubrovački je senat na državni trošak gruškim dominikancima poslao jednog zidara da 15 dana radi na popravku samostana¹⁴;

politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatuum descriptio: »Programma dell' I.R. ginnasio superiore in Zara«, XXIII [Zara 1880] 23). U jednom službenom dokumentu dubrovačka vlada za M. Bičića kaže da je »fundator dicte ecclesie« (Historijski arhiv, Liber viridis, f. 270v).

7 Dubrovnik, Historijski arhiv, Acta Consilii Rogatorum, 7, f. 42.

8 Situs aedificiorum...: »Programma dell' I.R. ginnasio superiore«, XXV (Zara 1882), 5-6.

9 *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*, vol. III (Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica, tomus VIII), ed. B.M. Reichert, Romae 1900, str. 244.

10 Usp. S. Krsić, nav. dj. str. 36, 50, 58, 79, 113, 134-136, 160-166.

11 Nav. dj. str. 134-136.

12 C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, ed. 2. vol. II, Monasterii 1914, str. 255.

13 S. Cerva, nav. dj. voll. II, str. 45.

14 Dubrovnik, Historijski arhiv, Acta Consilii Rogatorum, 15, f. 22r.

1477. senat je u istu svrhu odobrio samostanu svotu od 100 perpera¹⁵, a malo nakon toga drugu svotu od 50 perpera¹⁶; 1493. ponovno mu je dodijelio 100 perpera za popravak crkve¹⁷, a daljnjih 100 perpera kad je 7. veljače 1514. za vrijeme velikog nevremena grom teško ošteti zvonik i ječno krilo samostana¹⁸. No najveći poznati zahvat na samostanu trebalo je učiniti kada su 1537. počeli popuštati krov i zidovi samostana pa su fratri — u nemogućnosti da za njihov popravak smognu potrebna sredstva — bili prisiljeni tražiti dopuštenje državnih i crkvenih vlasti da smiju prodati jedan posjed koji im je bio oporučno ostavljen od jednog vjernika pod uvjetom da ga ne smiju otuđivati. Dok s odobrenjem državnih vlasti u Dubrovniku nije bilo nikakvih teškoća¹⁹, s dopuštanjem Sv. Stolice išlo je mnogo teže. Nakon dosta dokazivanja, natezanja i ispitivanja konačno im je 22. svibnja 1541. veliki papinski penitencijar kardinal Antonio Pucci izdao potrebno odobrenje vezano uz određene uvjete, pa su 1545. fratri konačno mogli izvršiti sve neophodne popravke na samostanu²¹. Čini se da su upravo ta i slična oštećenja crkve i samostana bila glavni razlog da je crkva prilično kasno bila posvećena. Posvetu je 4. siječnja 1517. obavio genovski dominikanac Dominik de Corvaria, naslovni biskup Sebaste u Armeniji, rodnog grada sv. Vlaha i njegov nasljednik na toj biskupskoj stolici, koji se u to vrijeme bio zatekao u Dubrovniku²².

3. Crkva je bila sagrađena u gotičkom stilu uzduž današnje Gruške obale s glavnim oltarom okrenutim prema istoku. Imala je — kako se čini — odmah od početka tri oltara: glavni, posvećen sv. Križu; lijevi od ulaza u crkvu svete Obitelji, a desni sv. Vinka Fererskoga²³. Godine 1683. spominju se pet oltara: sv. Križa; sv. Marije Magdalene, Gospe od Rozarija, sv. Augustina i sv. Dominika²⁴.

Samostan je bio sagrađen usporedno s crkvom s time što su njegovo krilo s jedne te zvonik i sakristija s druge strane zatvarali četverokutni prostor klaustura. Bio je — kako saznajemo iz pisma dubrovačkog senata generalu dominikanskog reda od 17. listopada 1449. — prilično prostran. U pismu se navodi da je samostan »dug i širok«, opskrbljen svim potrebnim stvarima »kako bi se u njemu moglo dobro i sveto živjeti« te da u njemu od početka »žive vrlo pobožni i časni muževi koji se uzdržavaju milostinjom vjernika, jer nemaju drugih prihoda, te dobro i marljivo

15 Ondje, vol. 22, f. 112r.

16 Ondje, vol. 23, f. 107v.

17 Ondje, vol. 27, f. 34r.

18 Ondje, vol. 33, f. 22.

19 Ondje, vol. 43, f. 104.

20 S. Cerva, n. dj., vol. IV, str. 64.

21 Ondje.

22 N. dj., vol. III, str. 153-154; isti, *Sacra metropolis Ragusina*, tomus I, pars III, str. 259 (rukopis u knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku).

23 I. Gugić, U zagrljaju grada Dubrovnika. Gruž u prošlosti i sadašnjosti, Trogir 1980, str. 52.

24 *Catalogo delle notizie generali circa la parrocchia di Gravosa* (rukopis u arhivu župnog ureda na Lapadu).

djeluju u crkvi.« Senat naročito zaslugu za to pripisuje samostanskom prioru Nikoli²⁵ za koga tvrdi da je najviše pridonio napretku i ljepoti crkve te da samostan pod njegovom upravom svaki dan sve više napreduje.²⁶ No i senat je imao svojih razloga da taj samostan napreduje izlazeći mu ususret kad god je bilo riječi o nekoj njegovoj materijalnoj potrebi. Posebnu mu je naklonost iskazao kad mu je 13. ožujka 1459. dopustio da se može priključiti na gradski vodovod,²⁷ što nije mala stvar ako se ima u vidu njegova udaljenost od grada. Čini se da je samostan još u drugoj polovini 15. st ispunjavao sve uvjete za normalan život i rad većem broju redovnika tako da je u razdoblju od svega četiri godine čak tri puta pružio gostoprimstvo provincijalnoj skuštini dominikanske provincije Dalmacije: 1467,²⁸ 1468²⁹ i 1470³⁰ godine. Vlada Dubrovačke Republike je sa svoje strane, sva tri puta novčano pomogla održavanje tih skupština. Sudeći po činjenici da je provincija Dalmacija u to vrijeme raspolagala s više prostranih samostana u kojima su se mogli održavati takvi skupovi, gruški je samostan u to vrijeme morao biti dosta prostran. Na taj nas zaključak također navodi podatak da su 1526—27. za vrijeme kuge, koju je prethodne godine iz Ancone bio prenio neki krojač Andrija, pored svojih članova i vjerojatno fratara iz samostana Sv. Dominika u Gradu, u njemu našli sklonište knez Republike i njegovo Malo vijeće, dok je narod našao utočište na brodovima usidrenim u gruškoj luci.³¹ Samostan je, isto tako, pružao gostoprimstvo uglednim gostima Dubrovačke republike, naročito diplomatima koji zbog naravi svog posla nisu željeli biti izloženi znatizeljnim pogledima građana i stranih uhoda u gradu. Za to ćemo navesti samo dva primjera: 2. travnja 1521. u samostanu je odsjeo Šimun, poslanik hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika II, koji je bio došao na tajne pregovore s dubrovačkom vladom³². Iz sačuvane dokumentacije nije moguće saznati o čemu je točno bila riječ. No imajući u vidu teške prilike u

25 U dokumentima Historijskog arhiva u Dubrovniku iz tog razdoblja više se puta susreće ime Nikole de Serpentinis iz Zadra kao priora samostana sv. Dominika u Dubrovniku: *Distributio testamentorum* 8, ff. 208, 145v, 263-264; *Diversa Notariae* 15, ff. 30, 59.

26 Dubrovnik, Historijski arhiv, *Litterae et Commissiones Levantis*, 14, f. 22r.

27 Isti arhiv, *Acta Consilii Rogatorum* 16, f. 23.

28 Ondje, vol. 19, f. 193v.

29 Ondje, vol. 20, f. 88r.

30 Ondje f. 268r.

31 S. Razzi, *La storia di Ragusa*, Dubrovnik 1903, str. 214. Knez Republike je sa svojim Malim vijećem stigao u samostan na dvije naoružane galije ostavivši u gradu samo najnužniju oružanu posadu. Izabrao je gruški samostan vjerojatno ne samo zbog njegove prostranosti nego i zbog blizine grada kako bi mogao pratiti zbivanja u njemu. U toj pošasti je bilo mnogo žrtava kako među pučanima tako i među plemićima. Ostalo je zabilježeno da je tom prilikom umrlo 84 plemića, 80 plemkinja, 25 franjevaca, 19 dominikanaca i 160 dumana stroge klauzure. Da nevolja bude veća u to vrijeme je u dubrovačke vode prodrlo 10 saracenskih gusarskih brodova tako da je među narodom zavladao velik strah. Srećom, dubrovačka ih je mornarica u dva sukoba uspješno razbila i protjerala iz vlastitog područja. Kad je nakon 20 mjeseci haranja pošast konačno prestala, narod i vlada Dubrovačke republike su za zahvalu Bogu podigli zavjetnu crkvu Sv. Roka (S. Cerva, *Monumenta Congregationis*, IV, str. 4-7).

32 Dubrovnik, Historijski arhiv, *Acta Consilii Rogatorum* 36, f. 38v.

kojima se u to vrijeme našlo hrvatsko-ugarsko kraljevstvo čiju je vrhovnu vlast priznavala Dubrovačka Republika, nije teško zaključiti da se radilo o usklađivanju zajedničkih odnosa prema Turcima koji su poslije stupanja na prijestolje Sulejmana II (21. IX. 1520) počeli vršiti ozbiljne pripreme za osvajanje Hrvatske i Ugarske. Ne želeći navući na sebe gnjev tako moćnog neprijatelja ako posumnja da se nešto protiv njega priprema, dubrovačka je vlada smatrala da nije uputno da se ugarski poslanik javno pojavljuje u gradu pa ga je potajno smjestila u dominikanski samostan u Gružu. Slično je postupila kada je 28. svibnja 1529. stigao poznati hrvatski junak protiv Turaka senjski kapetan Petar Kružić noseći poruku cara Karla V. za dubrovačku vladu. Iz straha da Turci ne saznaju za njezine veze s Kružićem koji se proslavio 1524. junačkom obranom Klisa od osmanlijskih osvajača, vlada Republike ga je zadržala u Gružu smjestivši ga sigurno u dominikanskom samostanu. I — umjesto da k njemu pošalje na pregovore nekog uglednog senatora — ona je za to odredila dominikanca Tomu Crijevića, iskusnog diplomata i kasnijeg mrkanjsko-trebinjskog biskupa (1532—62)³³, koji u veljači prethodne godine osobno upoznao Kružića u Senju kada je, po nalogu svoje vlade, potajno išao k njemu³⁴.

To je ujedno vrijeme kada su se gruški dominikanci pokušali proširiti osnivanjem još jednog samostana. To se dogodilo kad im je 1528. dubrovački plemić Petar Lukarević Lovrov, ostavši bez djece, u gruškom polju u tu svrhu ostavio svoju kuću i veći posjed. Jedini su uvjeti bili da ga oni prime u zajednicu duhovnih dobara svoga Reda i da samostan bude posvećen sv. Petru apostolu. No budući da to mjesto nije bilo pogodno za gradnju samostana, fratri su pokušali naći neko drugo koje bi narodu i njima više odgovaralo. To je iskoristio oporučiteljev rođak Lovro Lukarević u želji da se domogne Petrova nasljedstva pa je tužio fratre sudu da izigravaju posljednju volju njegova rođaka zatraživši da njegova kuća s posjedom bude dodijeljena njemu. Nakon što je u Dubrovniku izgubio parnicu, on se preko svog odvjetnika obratio glavnom papinskom penitencijeru u Rimu prikazavši mu stvari na svoj način. Vrhovni crkveni penitencijer je naredio dubrovačkom nadbiskupu Filipu Trivulziju da stvar izvidi i presudi. No Trivulzi je, ne trudeći se mnogo da izvidi o čemu je riječ, olako presudio u Lukarevićevo korist. To je prisililo fratre da zatraže pravdu od samoga pape Pavla III, koji je 1542. u tu svrhu imenovao posebnu komisiju na čelu s korčulanskim biskupom i jednim njegovim kanonikom. Oni su, nakon uviđaja na licu mjesta i saslušanja svih svjedoka jedne i druge strane, presudili parnicu u korist dominikanaca. Došavši tako konačno u posjed Lukarevićeve ostavštine oni su — na svoje ne malo razočaranje — ustanovili da ona nije dovoljna da bi njom mogli podići novi samostan s crkvom pa su zatražili dopuštenje Sv. Stolice da tu ostavštinu pod povoljnim uvjetima prodaju njegovoj najbližoj rodbini a dobivenim novcem sagrade u svojoj crkvi posebnu kapelu posvećenu sv. Petru. No s time se nije slagao Lovro Lukarević pa je fratre ponovo počeo sudski uznemirivati. Umorni od svega toga natezanja i cijeneći više svoj

33 Isti arhiv, Acta Consilii Rogatorum 1, f. 30r.

34 Ondje f. 19v.

mir, ugled i slogu s narodom oni su 1544. dobrovoljno odustali od svih svojih prava na Lukarevićevu ostavštinu prepustivši spomenutom Lovru sve što je nekada pripadalo njegovu rođaku Petru³⁵.

Nakon te beskorisne i skupe parnice gruški su se dominikanci ponovno mogli s mnogo više mira posvetiti svom poslu i održavanju postojećeg samostana koji — kako se čini — nije bio izgrađen od naročito kvalitetna materijala, tako da mu je bila čak zaprijetila opasnost da se sruši. Zbog toga je g. 1545. generalni vikar Dubrovačke kongregacije Vinko Bunić naredio da se na samostanu izvrše svi potrebni popravci. Taj je posao uspješno obavio gruški prior Silvestar Sorkočević. On je ne samo popravio staro dotrajalo zdanje nego ga i proširio novim prostorijama. Troškovi popravka i proširenja dobrim dijelom su bili pokriveni prodajom jednog samostanskog vinograda.³⁶ Talijanski dominikanac Serafin Razzi, koji je od 1587. do 1589. boravio u Dubrovniku a nakon povratka kući g. 1595. objavio u Luki (Lucca) prvu tiskanu povijest Dubrovačke republike, ostavio nam je kratak ali značajan opis gruškog samostana iz druge polovine 16. st. Govoreći o Gružu i o njegovoj luci on piše: »Osim župne crkve ovog kraja, gotovo u njegovoj sredini, na morskoj obali se vidi prostran dominikanski samostan zvan Sveti Križ s prekrasnom crkvom, orguljama, divnim vrtom, vodoskocima, šumom naranača i udobnim sobama za svećenike te jednom starom i dražesnom palmom«³⁷. Ne znamo kako su u to vrijeme izgledali crkva i samostan jer su 1594. bili temeljito preuređeni, tako da su 1667. uspješno odoljeli razornom potresu koji je grad Dubrovnik i njegovu okolinu pretvorio u gomilu ruševina pokopavši pod njima najmanje jednu polovinu svojih 6. do 7. 000 žitelja, pruživši tom prilikom vladi i narodu Dubrovačke Republike skromno ali sigurno utočište³⁸. Svoj konačni izgled prije upada na dubrovačko područje najprije francuskih, zatim ruskih i crnogorskih četa početkom 19. st. samostan je dobio 1694. zalaganjem priora Frana Albanca koji ga je preuređio za potrebe svoje samostanske zajednice³⁹.

Sve je to doprinijelo da je gruški samostan s pravom smatran drugim samostanom po važnosti Dubrovačke dominikanske kongregacije, tako da ga je 1656. sveopća skupština Reda u Rimu odredila mjestom strogog redovničkog opsluživanja te redovničkog odgoja i intelektualne izobrazbe mladih redovnika. Oni su u tom samostanu ne samo obavljali godinu redovničke kušnje (novicijata) nego i nastavljali studij filozofije i teologije do polaganja svećanih redovničkih zavjeta. Zadatak da to provede u djelo dobio je prior Timotej Romiti⁴⁰. Njegov rad su nastavili Ludo-

35 S. Cerva, n.dj. IV, str. 36-37; S. Krasić, *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, str. 95-96; Rim, Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, XIV, liber PP, pars II, f. 419.

36 S. Cerva, n. dj. str. 64-66.

37 S. Razzi, n. dj. str. 214.

38 S. Cerva, n. dj. str. 133.

39 N. dj. str. 66.

40 Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum, vol. VII (Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum historica, tomus XII). Recensuit B.M. Reichert. Romae 1902, str. 459.

vik Džamanjić i Antun Marija Bundić. Za nadzor nad njihovim redovničkim odgojem bio je zadužen generalni vikar Dubrovačke kongregacije. Ti su mladi redovnici obično dolazili u Grad u pratnji svog učitelja na veće blagdane sudjelujući u procesijama Tjelova, nedjelje u Tjelovskoj osmini i sv. Vlaha. Za to vrijeme se za njihovo uzdržavanje brinuo ekonom dubrovačkog samostana⁴¹. U jednom izvještaju poslanom 1674. vrhovnom starješini Reda u Rim za taj samostan se tvrdi da je u svoja dva krila imao 13 soba za svećenike i 5 soba za mlade studente koji su u njemu učili filozofiju i teologiju⁴². Zbog svega toga se ne treba čuditi da su i gruški priori u Dubrovačkoj kongregaciji uživali izniman ugled. Godine 1657. bilo je određeno da oni samim svojim izborom bivaju zamjenici generalnog vikara Dubrovačke kongregacije⁴³.

Koliko je gruški samostan u prošlosti mogao imati članova o tomu za određena razdoblja imamo pouzdane podatke. Budući da je taj samostan od samoga početka bio prioralni, u njemu je — po pravilima koja su vrijedila za reformirane samostane — moralo biti najmanje 12 redovnika. Taj se broj krajem 15. i početkom 16. st. postupno povećavao sve do dvadesetak članova⁴⁴. No u drugoj polovini 16. st. taj se broj usporedo s opadanjem broja članova u drugim dominikanskim samostanima na dubrovačkom području počeo naglo smanjivati. Danas je teško sa sigurnošću utvrditi prave razloge te pojave. Vjerojatno je riječ o posljedicama čestog haranja kuge te općeg propadanja i osiromašenja u cijeloj Dubrovačkoj republici. U jednom izvještaju brojčanog stanja redovnika u pojedinim provincijama iz 1575. načinjenim za potrebe vrhovnog starješine Reda u Rimu za tri dominikanska samostana na dubrovačkom području (za grad Dubrovnik, Gruž i Lopud) se tvrdi da u njima žive svega četrdesetak redovnika⁴⁵, od čega je u gruškom samostanu moglo biti najviše petnaestak. Taj se broj krajem 16. i početkom 17. st. zbog velikog siromaštva u koje je bio zapao samostan još više smanjio, tako da je 1613. u njemu živjelo svega 5 redovnika⁴⁶. Godine 1678. taj se broj popeo na sedam⁴⁷. Toliko ih je bilo i 1696⁴⁸, da bi 1757. njihov broj ponovno pao na pet⁴⁹. Danas u njemu žive svega dva redovnika. Isto tako su mu se i prihodi, naročito poslije razornog potresa iz 1667, postupno ali uporno smanjivali. Te su godine oni iznosili 1334 perpera ili 266 škuda, a 1674. 1271 perper ili 254 škude i 2 rimska julija⁵⁰. Godine 1696. prihodi su mu spali na svega 100 škuda, dok su se rashodi popeli na 160 škuda⁵¹.

41 S. Cerva, n. dj. V, str. 87-89.

42 Rim, Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, XIV, liber K, str. 29.

43 S. Cerva, n. dj. str. 88-89.

44 S. Krasić, n. dj. str. 45; S. Cerva, n. dj. IV, str. 64.

45 S. Krasić, *Regesti pisama generala dominikanskog Reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600)*: »Arhivski vjesnik« 21-22 (Zagreb 1978-1979), str. 278, br. 1663.

46 Rim, isti arhiv, XIV, liber K, str. 33.

47 Ondje, str. 37.

48 Ondje.

49 Ondje, XIV, liber HHH, f. 223.

50 Ondje, XIV, liber K, str. 29.

51 Ondje, str. 33.

Za ostala razdoblja nemamo pouzdanih podataka.

4. U crkvi Sv. Križa tijekom vremena čuvalo se nekoliko vrijednih umjetničkih djela koja zaslužuju poseban osvrt. Prvu je umjetničku sliku za nju naručio njezin graditelj Marin Bičić koji je htio da ona i u tom pogledu ne zaostane za drugim crkvama u Dubrovniku. On je 20. srpnja 1446. od poznatog dubrovačkog slikara Ivana Ugrinovića za njen glavni oltar naručio umjetničku sliku koja je — kako je stajalo u ugovoru — morala biti izrađena pretežno zlatnom bojom po svim pravilima slikarskog umijeća i završena prije blagdana sv. Martina (11. studenoga) iste godine⁵². Slika je bila završena u predviđenom roku, ali je bila nešto manja nego je to odgovaralo glavnom oltaru, pa ju je Ugrinović slijedeće godine produžio za četiri prsta⁵³. U crkvi se kasnije spominje jedna slika sv. Alberta Velikoga, djelo jednog Tizijanova učenika; zatim slika sv. Magdalene, rad talijanskog majstora Andree del Sarto (1486—1531); slika sv. Jeronima nepoznatog majstora te, konačno, slika sv. Frana, rad poznatog talijanskog slikara Francesca Mazzole zvanog Il Parmigiano (1503—1540). U crkvi se čuvalo i lijepo srebrno raspelo srpskog kralja Stevana Uroša II. Milutina (1275—1322) u kojemu se — kako se vjerovalo — nalazio ugrađen komadić drveta Isusova križa. Bio je — kako se može pročitati na njegovu natpisu — poklonjen crkvi Sv. Petra i Pavla u Prizrenu, ali je nakon pada Srbije pod Turke prije 1521. donesen u Dubrovnik i poklonjen crkvi Sv. Križa u Gružu⁵⁴. Gruški dominikanci su ga 1548. popravili jer je bio oštećen. Budući da gruški samostan i crkva nisu bili utvrđeni, postojala je opasnost da ga netko ukrade, pa je oko 1618. bio prenesen u samostan sv. Dominika u Dubrovniku gdje se i danas čuva, ali je svake godine bio donošen u Gruž i na blagdan Sv. Križa nošen u svečanoj procesiji.

Uz crkvu Sv. Križa vezan je i jedan događaj koji donosi poznati dubrovački povjesničar dominikanac Serafin Crijević. On piše da su oko 1600. mletački mornari s troveslarke koja je bila vlasništvo Lea Zena iz crkve ukrali neki vrijedan umjetnički izrađen predmet. Kad je troveslarka isplovila iz gruške luke, na neobjašnjiv način nije uspijevala napustiti dubrovačke vode. Kad joj to ni nakon više pokušaja nije uspjelo, njezin kapetan je počeo sumnjati da su možda mornari počinili neku svetogrđnu krađu. Pretražio je brod i našao ukradeni predmet te ga vratio njegovim vlasnicima.⁵⁵

Slična se krađa dogodila nakon velikog potresa 1667. kad je u općem metežu iz porušene katedrale bila odnesena relikvija za koju je pobožna predaja tvrdila da se radi o »Isusovim pelenicama«. Donesena u Gruž bila je skrivena u tovaru žita koji je jedan brod trebao prevesti u Italiju. No za to su saznali dominikanci i prijavili stvar državnim vlastima spriječivši tako da ta relikvija, koja se posebno štovala u

52 J. Tadić, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII-XVI v.*, knj. I, Beograd, SAN, 1952. str. 153.

53 N. dj. str. 157.

54 S. Cerva, n. dj., III, str. 20-31.

55 N. dj. IV, str. 158-160.

Dubrovniku, bude odnesena u Italiju. Dominikanci su je zatim — uz svečanu pratnju naroda, svećenstva i plemstva — prenijeli u Grad i pohranili u Revelinu. Od tog su vremena gruški dominikanci — kako izgleda — stekli povlasticu da je na blagdan sv. Vlaha nose u svečanoj procesiji⁵⁶.

5. U crkvi Sv. Križa na poseban svečan način slavila su se dva blagdana: Našašća sv. križa i Gospe od Rozarija.

U proslavi blagdana Našašća svetog križa 3. svibnja redovito je sudjelovalo stanovništvo cijeloga Gruža. Toga dana je ujutro oko 6 sati glazba veselom koračnicom budila grad, a zatim je slijedila svečana procesija uzduž Gruške obale. Svečani se ophod zaustavljao na glavnom pristaništu gdje se molilo za pokojne pomorce te se, uza zvukove pogrebnog marša, spuštao vijenac u more. U 10 sati bila je svečana pjevana misa s propovijedi u crkvi Sv. Križa. Poslije podne se držao svečani blagoslov u crkvi, a zatim je počinjalo narodno veselje. Najprije je oko 6 sati priređivano nagradno natjecanje lađa na vesla u gruškoj luci, a zatim se — uz glazbu i pucanje trombuna — s posebno urešene lađe u obliku križa priređivao vatromet. Luka se za tu prigodu posebno osvjetljavala, dok su se na okolnim obroncima palili krijesovi. Svečanost je dostizala vrhunac obredom »spaljivanja duba« koji je — kako izgleda — uveden poslije pada Republike. Za to se upotrebljavao dub koji se zadnjih dana travnja u blizini crkve Sv. Križa posađivao u zemlju i okitio borovim granama. Svečanost je obično završavala kasno u večer izvođenjem igrokaza u obližnjem hotelu Petki⁵⁷.

Na blagdan Gospe od Rozarija, koji se slavi 7. listopada, priređivana je procesija kroz Gruž u kojoj se — uz sudjelovanje naroda Gruža i Lapada na čelu sa župnikom sv. Mihajla — nosio Gospin kip. Toga dana župnik u svojoj crkvi nije držao svečanu misu nego je s vjernicima dolazio u Sv. Križ, jednako kao što na blagdan sv. Mihajla u crkvi Sv. Križa nije bilo pučke mise, nego je prior s narodom uzvraćao posjet crkvi Sv. Mihajla.

Povezanost dominikanske crkve Sv. Križa sa župnom crkvom Sv. Mihajla na Lapadu očitovala se i u procesiji Velikog petka koja je polazila iz Sv. Mihajla, išla preko Batale i Gruške obale do Sv. Križa povezujući na taj način dva važna središta u kojima se odvijao uglavnom sav vjerski život u zapadnom predgrađu Dubrovnika.

Još je jedna lijepa svečanost bila usko povezana sa samostanom i crkvom Sv. Križa. Bio je to blagoslov novoizgrađenih brodova u glavnom brodogradilištu Dubrovačke Republike koje se — zbog mirnog gruškog zaljeva i plitke obale — nalazilo ispod dominikanskog samostana. Povjesničar Serafin Razzi piše da se u 16. st.

56 N. dj. V, str. 136-140; T. Ivanović, *Pravovjerstvo starijih mladijem Dubrovčanom na izgled*, Dubrovnik 1804, str. 39; V. Adamović, *Gruž. Topografičko-povjesničke bilješke*, Dubrovnik 1903, str. 23.

57 Usp. »Program svečanosti Sv. Križa u Gružu« od 3. svibnja 1928; »Narodna svijest« br. 18 od mjeseca travnja 1922; I. Gugić, n. dj. str. 53-54.

hrastovina za te brodove dovozila s Monte Gargana u susjednoj Italiji. Zbog svoje otpornosti bila je naročito pogodna za gradnju brodova veće nosivosti, kakvi su bili dubrovački koji su po svojim plovidbenim sposobnostima bili poznati i izvan Sredozemlja. Prilikom njihova porinuća priređivala se — kao što je to i danas običaj — posebna svečanost za vrijeme koje su blagoslivljani novi brodovi. Blagoslov su od starine obavljali gruški dominikanci. Poslije toga su popuštani vezovi, a brod je — okićen zastavama, uza zvukove truba i bubnjeva — sa svog navoza polagano spuštao u more⁵⁸.

6. Crkva i samostan Sv. Križa su — kako smo naveli — uspjeli odoljeti najvećoj prirodnoj nepogodi koja je 1667. zadesila dubrovački kraj, ali nisu nepogodi koju je prouzročio čovjek. Teška avionska bomba u vrijeme 2. svjetskog rata gotovo ih je spravila sa zemljom. Bilo je to 28. studenoga 1943. Bila je 1. nedjelja došašća, lijep jesenski dan. Dva jata savezničkih aviona, koji su iznenada doletjeli preko Srđa i Boninova, istresli su svoj smrtonosni tovar na Gruž i Lapad. Jedna bomba, teška oko 500 kg, pogodila je klaustar iskopavši pod sobom jamu duboku 6 m iz koje je provrelo more. Bomba je porušila pročelje crkve. Južni zid se nagnuo, a sjeverni ostao neupotrebljiv. Eksplozija je bila tako jaka da je iz klaustara u istočno krilo samostana izbacila kamen težak oko 1.000 kg. Samostanska je zgrada bila teško oštećena, pročelje klaustara (30 m²) sasvim srušeno, a isto tako stupovi i lukovi s južne i zapadne strane. Katastrofa je bila naročito teška zbog blizine hotela »Petka« na koji su pale 3 bombe ubivši u njemu 50 njemačkih vojnika. Jedino su tri oltara crkve — glavni ili Sv. Križa, Gospin i Srca Isusova — pretrpjeli neznatna oštećenja, dok su — kao nekim čudom — kipovi Gospe i Srca Isusova te veliko staro raspelo na glavnom oltaru ostali posve neoštećeni. Isto tako od 5 redovnika, 2 radnika i 1 kuharice, koji su se toga dana zatekli u samostanu, nitko nije stradao. Bila je naročito sretna okolnost da je toga dana samostanski poglavar o. Bertrand Paršić — želeći priuštiti vjernicima šetnju Gruškom obalom po lijepom jesenskom suncu — propustio propovijed na misi, što je spasilo život oko 200 osoba koje su svega 10 minuta prije toga bile u crkvi. Ostao je na nogama jedino zvonik⁵⁹ kao ispružena ruka prema nebu koja je pozivala na obnovu. I doista, obnova je došla zahvaljujući velikom i nesebičnom zalaganju cijele dominikanske Provincije i prinosa pobožnih vjernika koji su crkvu i samostan Sv. Križa smatrali sastavnim dijelom vlastitog života i simbolom cijeloga Gruža. Najprije je 1954. obnovljena crkva, a zatim i samostan. Crkva je tom prigodom bila okrenuta glavnim oltarom prema brdu na koji je kao znak povezanosti staroga i novoga bilo postavljeno staro raspelo. Jedna od rijetkih stvari ostalih neoštećene u bombardiranju. S obnovom crkve i samostana bila je 1968. dominikancima povjerena obnova vjerskog života u Gružu i vodstvo nove župe nastale cijepanjem stare župe sv. Mihajla sa sjedištem u Lapadu.

⁵⁸ S. Razzi, n. dj. str. 215; S. Cerva, n. dj. I, str. 159.

⁵⁹ Na zvonik su 1924. godine postavljena nova zvona (usp. »Narodna svijest« br. 20 od 4. svibnja 1924).

ZAKLJUČAK

Ovaj je članak plod nastojanja da se u povodu proslave 550. obljetnice samostana i crkve Sv. Križa u Gružu nešto kaže o njihovoj prošlosti, a nipošto njihova svestrana i sveobuhvatna povijest. Za nešto takvo trebalo bi imati mnogo više vremena na raspolaganju i mnogo više istraživati po domaćim i inozemnim arhivima. Želja nam je bila baciti jedan, iako ne odveć letimičan pogled na njihovu dugu i — po našem uvjerenju — zanimljivu i plodnu prošlost, prepuštajući drugima da to učine za njihovu sadašnjost. Svjesni smo, naime, činjenice da se jednim člankom, pa čak ni knjigom, ne može iscrpiti ono što se u njima zbivalo kroz pet i pol stoljeća. Osim toga, mnogi vidovi njihova života jednostavno nisu zapisani pa kao takvi izbjegavaju proučavanju znatiželjna povjesničara, ili su zapisani, ali su se zapisi o tomu kasnije izgubili. No, da su se i sačuvali ne bi nam bili od naročite koristi, jer se povijest nipošto ne može svesti na opisivanje nastanka, gradnje, nadogradnje i pregradnje nekog materijalnog spomenika — u našem slučaju crkve i samostana Sv. Križa — o čemu najčešće govore dokumenti, pa čak ni na djelatnost pojedinih ljudi koji su u njemu živjeli. Mnoge najvrijednije i najznačajnije stvari obično nikada nisu ni zabilježene, jer su se događale u intimnosti srca ili skrovitosti redovničke sobe, pa ih nisu mogli profanirati indiskretni ljudski pogledi. »Lijepe su stvari koje se vide. Još su ljepše one koje se znaju. No, daleko su najljepše one koje se ne znaju« (Niel Steensen).

U svemu nas tomu tješi činjenica da su one ipak zapisane u knjizi života i u srcu naroda za koje su gruški fratri živjeli i radili. Ta je povezanost fratara s narodom kako za jedne tako i za druge bila od životne važnosti. Fratri su za narod davali sve ne tražeći obično ništa u zamjenu, ali su za to od naroda dobivali nadahnuće i osmišljenje svoga rada. Narod ih je volio, štutio i oko njih se okupljao. O toj povezanosti samostana i crkve Sv. Križa s narodom možda najbolje svjedoči činjenica da se Gruž sve do 2. svjetskog rata popularno zvao Luka Sv. Križa. I doista, Sv. Križ je kroz punih 550 godina Gružanima — i ne samo njima — bio prava luka u mnogim duhovnim potrebama. Njegov visoki zvonik je ne samo kao svjetionik brodovima pokazivao ulaz u mirne vode sigurne gruške luke, nego još više Gružanima put u luku vječnoga života.

1437. III. 14. Prokurator dominikanskog Reda fr. Jakov iz Napuljskog kraljevstva upućuje molbu papi Eugenu IV. da redovnicima samostana Sv. Dominika u Dubrovniku dopusti gradnju jednog drugog samostana s crkvom, zvonikom i svim drugim zgradama i prostorijama, koji bi oni posvetili sv. Nikoli, bilo u samom gradu Dubrovniku ili izvan njega, na državnom, crkvenom ili privatnom posjedu, u kojemu bi mogli provoditi strogi način redovničkog života.

Beatissime pater. Cupit ordo predicatorum in civitate Ragusina, ubi domum habent officinis nunc incompletam et nativis fratribus refertam, conventum seu domum, aliam intus vel extra civitatem erigere et de novo fundare elemosinis fidelium devotorum, in quibus fratres continue degant in eiusdem ordinis observantia

regulari, unde ipsi religioni et toti patrie fructus uberius creditur eventurus. Quapropter supplicanti Sanctitati Vestre devotus orator vester Jacobus de Regno, generalis procurator ordinis, quatinus per fratres Ragusinos, quos generalis magister prefati ordinis ad hoc duxerit eligendos, in quocumque loco dicte civitatis ecclesiastico vel seculari, per comunitatem vel personam ad eius dispositionem seu dominium pertinebit, domum cum ecclesia, campanili, campana, claustro et aliis officinis, secundum morem dicti ordinis consuetum, erigi et edificari et perfecte consumari valeat et per fratres, sub regulari observantia viventes inhabitari; et quod tam ipsi fratres, quam domus prefata omnibus et singulis gratiis, immunitatibus, exemptionibus, privilegiis tam in sepultura, quam aliis et indulgentiis, quibus alie domus et fratres predicatorum ubique terrarum de jure et consuetudine utuntur, gaudere et uti libere valeant et possint, cum non obstantibus et clausulis opportunis; quodque omnes christifideles, qui devotionis causa dictum monasterium visitaverint, ut ad benefaciendum fabrice dicti monasterii ferventius adiuventur, cum donis spiritualibus conspexerint se refectas et manus porrexerint adiutrices vel suas elemosinas miserint ad opus dicti monasterii; quique in festivitatibus sanctorum Dominici, Petri martiris et Thome de Aquino necnon sancti Nicolai, cuius nomine ecclesia est dedicanda, et Assumptionis Virginis Dei Genitricis gloriose, vel saltem in festivitatibus Nicolai et Assumptionis prefate Virginis et in ecclesiis eorumdem vere penitentibus et confessis, habeant de vera indulgentia saltem quinquenium et totidem quadragenas cum clausulis oportunis.

Concessum ut petitur et de indulgentiis in forma et de observantia. In presentia domini nostri pape. Jo. de Mella. Datum Bononie secundo idus martii anno septimo.

(Vatikanski tajni arhiv, Registra Supplicum, vol. 333, f. 130)

1449. X. 17. Senat Dubrovačke republike moli generala dominikanskog Reda Bartolomeja Texier da ne šalje u gruški samostan, koji je nedavno sagradio Marin Bičić (Bizija), generalnog vikara reformiranih samostana provincije Dalmacije da ga prisili sudjelovati na provincijalnoj skupštini. Gruški je samostan — tvrdi se u pismu — od samog svog početka imao posebnog vikara, pa neka i unaprijed bude tako.

Reverendissime in Christi pater et amice noster, plurimum colendissime. Cum de his, que ad divinum cultum pertinent, apud religiosissimam Paternitatem Vestram contenditur eam facile aures prebere et benigne debitam petitionem facientes ecaudire. Ex quo certe fit, ut nos ab eadem Reverentia Vestra querentes et volentes, quod bonum animarum et laudabile quidam apud omnes erit et Deo gratum, id omnino ab eadem impetrare speramus.

Hinc est, optime pater, quod cum a certo tempore citra in quodam loco nominato Gravosa, in quo multissime sunt nostrorum virorum domus perpulcherime apud civitatem nostram, per quendam bonum vicem nostrum nomine Marinum de Bizia, divina profecto ispirazione motum, super quodam suo terreno boni precii et

valoris, de licentia tamen apostolica inceptum fuerit edificari quodam monasterium sub vocabulo sancte Crucis ordinis sancti Dominici de observantia, et in eo per dictum civem nostrum consuptis in magnam partem facultatibus suis et per eum et alios factis in ipso magnis impensis ipsuin Deo dante monasterium satis amplum et latum ac rebus necessariis ornatum reductum est, ac ad bene sancteque vivendum commodissimum factum est. Et cum a sui foundationis principio citra in eo semper monasterio habitaverint religiosissimi fratres dicti ordinis de observantia, et nunc sint in eo persone devotissime et honestissime, elemosinaliter viventes, quia introitum non habent et ipsam ecclesiam bene et diligenter officiantes, qui semper sub sola obedientia unius vicarii per generalem deputati fuerunt, non distracti nec ab alio conventuali fratre impediti. Ex quo eorum bona vita et exemplo multa bona facta sunt, presertim medio cuiusdam venerabilis fratris Nicolai, eiusdem loci prioris, qui ad augmentum et dicte ecclesie ornamentum maxime laboravit et in dies circa ipsius ecclesie bonum et utile pervigil est atque insudat. Intelligentes nos vicarium provinciæ Dalmatie istis diebus Ragusium venientem mandasse ipsum priorem dicti monasterii ad capitulum provincie proficisci, non sine maxima displacentia hoc audivimus, qui ipsum monasterium devotissimum et nobis admodum gratissimum velit ita incipi distrahi et perturbari et ea innovari, quod antea non fuit. Propterea cupientes in quantum possumus eius monasterii devotionem conservari et potius augeri duximus, reverendissime Paternitati Vestre fiducialiter scribimus eam summopere deprecantes, ut dignetur et velit sicut hucusque fuit, ei monasterio unum specialem vicarium deputare de observantia, sub cuius obedientia habeat esse, ne a fratribus conventualibus impediatur, et ut primi fundatoris voluntati et intentioni, ut deceat, satisfactum esse veniat et populi nostri devotio, que maxima est, propter observantiam potius crescat, quam minuat. Quod si effeceritis, ut potestis, et late confidimus, et si honestum et [...] fit, tum [...] nobis valde grata faciet reverendissima Paternitas Vestra, cuius beneplacitis nos [...] offerimus. Valet.

Ex Ragusio die 17. octobris 1449.

(Dubrovnik, Historijski arhiv, Litterae et Commissiones Levantis, vol. 14, f. 22)

THE DOMINICAN PRIORY OF THE HOLY CROSS IN GRUŽ (1437—1987) HISTORICAL OVERVIEW

The foundation of the priory of the Holy Cross in Gruž, in the vicinity of Dubrovnik, came about as one of the consequences of the reform of the Dominican Order which had been commenced by the general Raymond of Capua during the penultimate decade of the fourteenth century. The process of reform had begun to affect the dominican province of Dalmatia as early as 1391, but it was only during the third decade of the fifteenth century that it started to produce concrete results. At this time about half of the community of the Priory of Saint Dominic in Dubrovnik adhered to the reform movement. In order to avoid any possible misunderstanding and conflict between the reformed friars and those who were not reformed (the »conventuales«) the superiors willingly accepted a house and its surrounding garden in Gruž which had been offered to them by a wealthy citizen of Dubrovnik whose name was Marin Bičić. The construction of the priory and its church commenced during the spring of 1437 and was accomplished two years later when these buildings were accepted on behalf of the Order by the general chapter of 1439.

The life-style and the activities of the Dominicans of Holy Cross gained for them the liking as well as the support of the people and the government of the Republic of Dubrovnik whenever there arose the need for new constructions, or for repairs to the existing conventual buildings and the church or indeed for any other material assistance. The Dominicans themselves expressed their gratitude by means of their preaching activities which were much appreciated by all as well as by providing a place of refuge for both the people and the government on several occasions when this was necessitated by pestilential epidemics and earthquakes and by extending their hospitality to diplomats from other states whilst they were visiting Dubrovnik. Furthermore, many popular and colourful feasts were associated with this Dominican foundation. The prestige of this priory may be seen from the fact that up to the second world war the very locality of Gruž was known by the name of Port of the Holy Cross.

Over the centuries the church has had from three to five altars all of which were decorated with prestigious works of art produced by Italian as well as Croatian artists. The priory was a member of the Dominican Congregation of Dubrovnik from 1487 to 1835 and hosted its novitiate and programme of philosophical studies so that it came to rank in importance only below the Priory of Saint Dominic in Dubrovnik which was the head house of the Congregation.

Both the priory and the church were destroyed during an Allied air raid on the 28th of November, 1943. This happened only ten minutes after the end of a Mass which had been attended by more than two hundred people. The church was reconstructed in 1954. The priory itself was reconstructed only in 1968. At the present time it is staffed by two friars of the Dominican Order to which was entrusted the parish of Gruž in 1968.